

ANDREA ZORKA KINDA-BERLAKOVICH
Institut für Slawistik der Universität Wien
Spitalgasse 2-4 / Hof 3 – 1210 Wien

HRVATSKI NASTAVNI JEZIK I DVOJEZIČNO ŠKOLSTVO GRADIŠĆANSKIH HRVATA U AUSTRIJI POČEVŠI OD GODINE 1921.¹

U članku se analiziraju mogućnosti hrvatske i dvojezične nastave kod gradišćanskih Hrvata tijekom 20. stoljeća, te se rasvjetljava uloga hrvatskoga nastavnog jezika koja se mijenjala u skladu s dotičnom političkom i društvenom situacijom koja je određivala i krojila školsku politiku a u vezi s time i školsko-jezičnu politiku. Tako zapravo ne možemo govoriti o uređenju školstva za pripadnike hrvatske manjine do prije deset godina. Provedena istraživanja dokazuju da se dvojezično školstvo u Gradišću od 1921., od godine pripojenja Austriji pa sve do 1994. godine nalazilo u stanovitom vakuumu, budući da je Manjinski školski zakon (Minderheiten-Schulgesetz 1994.) bio donesen tek 73 (!) godine nakon pripojenja Gradišća Austriji. Zbog toga se i broj dvojezičnih škola konačno smanjio za trećinu. U doba predraća i poraća nije bilo (gotovo) nikakvih perspektiva koje bi podupirale jezični te kulturni pluralizam i hrvatski nastavni jezik bio je sve više marginaliziran. Tako primjerice nikada nije bila stvarno postignuta jezična ravnopravnost njemačkog i hrvatskog nastavnog jezika, nego je ona općenito bila sprječavana temeljem zakonskih, financijskih a prije svega jezično-političkih okolnosti, što je pospješilo jezičnu mijenu.

KLJUČNE RIJEČI: *gradišćanski Hrvati, hrvatski jezik, hrvatski nastavni jezik, gradišćanskohrvatski jezik, dvojezičnost, bilingvizam, dvojezično školstvo, hrvatska manjina, jezična mijena*

Dvojezična nastava ima kod gradišćanskih Hrvata stoljećima dugu i bogatu tradiciju pa se je uz nastavu na hrvatskom jeziku opravdano vezao i razvoj te opstanak hrvatske narodne grupe u Austriji uopće. Stoga je zanimljivo da u dosadašnjoj literaturi ima puno građe o gradišćanskim Hrvatima, pri čemu se svi ovi radovi manje-više bave povijesnim ili kulturnim razvojem te književnim

---

¹ Sljedeći prilog temelji se na istraživanjima (pismena vrela, razgovori s onodobnicima, upitnici i ankete) koja sam provela u okviru pisanja svoje disertacije (K i n d a – B e r l a k o v i c h, 2002.).

stvaralaštvom gradišćanskih Hrvata (Črnja/Valentić/Benčić: 1973; Neweklowsky: 1978; Sarajčić: 1984; Geosits: 1986; Palfy/Pandžić/Tobler: 1999; Kampuš: 1995; i dr.), dok je školska problematika prikazana tek djelomično i nedostatno (Eggresits: 1982; Boeckmann: 1994; Larcher/Hänel/Krčmarova: 1997; i dr.).

I. HRVATSKE ŠKOLE I ŠKOLSKO-JEZIČNA POLITIKA KROZ POVIJEST

Dok su gradišćanski Hrvati živjeli u Zapadnoj Ugarskoj imali su svoje crkvene "vjerozakonske" škole te država nije imala značajan utjecaj na nastavu. Tako nije npr. postojao ni zajednički nastavni plan ili odredba o upotrebi jezika u nastavi. Tek od vremena Marije Terezije država je počela utjecati na školstvo. Tako *ratio educationis* iz 1777. godine određuje da nastava treba biti na materinskom jeziku djece iako se spominje da je i poznavanje latinskoga i njemačkoga jezika korisno. Obično je seoski župnik kao predsjednik "školske stolice" odlučivao o nastavnom jeziku koji je u hrvatskim selima bio hrvatski. Uz to se u hrvatskim selima Zapadne Ugarske poučavao i mađarski jezik. Poznato je da su Hrvati imali i svoje školske knjige na hrvatskom jeziku (najstarija je *Početnica* iz 1746. god.) pa se unatoč mađarizaciji i germanizaciji hrvatski karakter škola dobro očuvao sve do 20. stoljeća.

I.I. Prvo razdoblje u razvoju školstva gradišćanskih Hrvata u Austriji počinje 1921. godine, kada Gradišće postaje najmlađom saveznom austrijskom zemljom. Tada najveći dio gradišćanskohrvatskih sela dolazi pod Austriju. U ovoj novoj saveznoj zemlji gradišćanski Hrvati stoje pred novim izazovom: prisiljeni su čim prije i čim bolje naučiti njemački jezik. A osim toga spram ostalih njemačkogovornih Gradišćanaca moraju se dokazivati kao lojalni i istovrijedni građani. Ovo razdoblje završava 1937. godine kada se Gradišćanskim školskim zakonom (*Burgenländisches Landesschulgesetz*) konačno uređuje i školstvo u Gradišću. Odmah nakon priključenja, 1921. godine, austrijski se školski zakoni, naime, zbog različite školske situacije u Mađarskoj nisu mogli automatski proširiti i na Gradišće. Tako još gotovo dva desetljeća ostaju na snazi školski zakoni iz mađarskog razdoblja (Zakon o nacionalnosti iz 1868. godine, Apponijev školski zakon iz 1907. godine te član 68 Mirovnoga ugovora u St. Germainu), što je imalo prednost da su Hrvatima ostale zajamčene i manjinske škole iz mađarskoga vremena. Umjesto mađarskoga nastavnog jezika uvodi se njemački jezik koji se u hrvatskim selima s početka poučavao kao strani jezik. Po zakonu se njemački jezik trebao poučavati 5 sati na tjedan, ali sve hrvatske škole uvrstile su u svoj tjedni program 5-15 sati, jer je poznavanje njemačkoga jezika bilo presudno za gospodarski napredak. Dvojezične škole u današnjem smislu zapravo nisu postojale. Nastavni jezik bio je hrvatski, a njemački se poučavao u obliku dodatnog nastavnog predmeta.

Analizom arhivskih podataka utvrdila sam da Gradišćanska zemaljska vlada u pravilu nije potiskivala hrvatski jezik, no njegovu uporabu nije niti forsirala. Tako su nadležni organi u selima gdje su uz Hrvate živjeli i njemačkogovorni Austrijanci i gdje je bilo došlo do svađe zbog nastavnog jezika (Gijeca, Marof, Veliki Medveš,

Čajta, Čemba, Sabara, Podgorje)² uvijek davali prednost njemačkom jeziku. Uz to je Vlada za prijelazno razdoblje iz jedne države u drugu predložila sljedeće:

- "Najprije se treba raspitati u svim državnim manjinskim školama postoji li želja za uvođenjem hrvatskog jezika kao nastavnog, s tim da njemački mora biti obvezatan školski predmet.
- Uz to neka se odmah ponudi i obrnuta mogućnost - da njemački bude nastavni jezik s posebnim predmetom hrvatski.
- Mora se gledati na to, da na manjinskim školama ne poučavaju učitelji koji nisu za *sadašnju politiku* i koji bi mogli prouzročiti *staro-austrijsku situaciju* (njem.: *alt-österreichische Zustände*, tj. pluralizam – nap. autorice)."

Pri istraživanju nije bilo moguće ustanoviti točan broj hrvatskih odnosno dvojezičnih škola, no znamo, da su u 61³ hrvatskom ili višejezičnom selu postojale barem 44 hrvatsko-njemačke škole koje možemo podijeliti u 4 grupe (Parr, 1931:35):

Tip A (17 škola): Nastavni jezik bio je hrvatski. Njemački je bio poseban nastavni predmet.

Tip B (7 škola): Nastavni jezici bili su i hrvatski i njemački (na osam škola) i to tako da se nastavni jezik dijelio po predmetima (na samo jednoj školi) ili se sve poučavalo dvojezično.

Tip C (16 škola): U donjim razredima poučavalo se hrvatski, u gornjim njemački.

Tip D (3 škole): Poučavanje je bilo isključivo na njemačkom jeziku, s time da se hrvatski kao nastavni predmet poučavao dva ili tri sata na tjedan.

Škole tipa A, B ili C postojale su samo u onim selima gdje su Hrvati sačinjavali najmanje dvije trećine stanovništva. U ostalim selima postojale su jedino škole tipa D ili njemačke škole.

Izgleda da je hrvatski jezik bio nastavni jezik i zbog toga što učitelji koji su se do 1921. godine najvećim dijelom školovali u Mađarskoj nisu znali njemački u toj mjeri da bi se njime služili i u nastavi. No, utjecaj hrvatskoga jezika postupno je slabio. Kao prvo, svi su učitelji morali položiti ispit iz njemačkog jezika, tako da se je i taj jezik s vremenom više koristio u nastavi. S druge strane su i roditelji ponekad zahtijevali da učitelji prelaze na njemački nastavni jezik. Tako su npr. na zahtjev roditelja u selu Vorištan umjesto hrvatskih učitelja djecu poučavali njemački učitelji iz susjedne Donje Austrije (Schlag, 1986: 193). Vjerojatno je do slabljenja hrvatskoga jezika u nastavi dovela i činjenica što do 1937. godine nije bilo nadzornika za hrvatski jezik koji bi se brinuo za hrvatsku nastavu. Njemački

²Vidi: Stenografski protokoli Gradišćanskog zemaljskog sabora, 7. sjednica od 28. 9. 1922. i Gradišćanski zemaljski arhiv, Arhiv Zemaljske vlade: brojevi: Sch-623/1925, izvješće od 29. 1. 1925. Sch-40/1925; XI-193/1925; Sch-3045/1925; XI-1201/1926.

³Egresits (1982, 2-4) navodi da je 1923. godine udio hrvatskog stanovništva u dva mjesta bio manji od 30%, u 15 mjesta iznosio je 30-70%, a u 44 mjesta bio je veći od 70%.

pak nadzornici nadzirali su i nastavu na dvojezičnim školama. Tako je nastava na njemačkom uživala veći ugled od nastave na hrvatskom jeziku.

Tek je Gradišćanski školski zakon iz 1937. godine regulirao uporabu nastavnoga jezika:

- "Ako je u školskoj općini pripadalo više od 70% stanovništva nekoj manjini, onda je nastavni jezik bio jezik manjine,
- ako je nacionalnoj manjini pripadalo 30-70% stanovništva nastava je trebala biti dvojezična, i
- ako je manjina imala manje od 30% pripadnika, nastavni jezik je bio njemački, a manjinski jezik se mogao poučavati kao slobodni predmet."

Taj školski zakon bio je vrlo povoljan za manjine, no već godinu dana kasnije dolazi do *Anschlussa* i sve dvojezične škole se ukidaju. Nastava se na hrvatskom jeziku zabranjuje. Gradišćanski školski zakon stupa opet na snagu netom nakon rata, no unatoč tome neke se općine uz podršku Prezidija⁴ nisu pridržavale toga zakona, tako da se je u brojnim općinama nastava održavala samo na njemačkom jeziku, iako je postotak hrvatskog stanovništva bio čak veći od 70% .

1.2. Drugo razdoblje u manjinskom školstvu obuhvaća vrijeme nacionalsocijalizma u Austriji. Godine 1938. *Anschlussom* na Njemačku dolazi do velikih promjena i u školstvu jer sada sve škole u Reichu podliježu *Reichsvolksschulgesetz-u*. Već se 1938. ukida nadzorništvo za hrvatske škole i počinje zastrašivanje hrvatskih učitelja a velik broj je i premješten na njemačke škole, dok na njihova radna mjesta dolaze jednojezični njemački učitelji. Nije poznat točan broj premještanja, no onodobnici govore o velikom broju. Tako su npr. samo na Stinjaki premještena tri od četiri učitelja.

U višejezičnim općinama uvodi se prema naredbi Zemaljskoga poglavarstva nastava na njemačkom jeziku. Kako bi se ove promjene obavile na "demokratski način" došlo je u srpnju i kolovozu 1938. godine u 35 od 46 dvojezičnih općina do glasanja o nastavnom jeziku. Pri tome je seoska stranačka organizacija vršila pritisak na ljude, kako bi se sve općine odlučile za njemački nastavni jezik. Rezultat je bio sljedeći:

- Otprilike 70% roditelja izjasnilo se za njemački nastavni jezik,
- 22% za njemački jezik s posebnim školskim predmetom hrvatski i
- 8% za hrvatski nastavni jezik.

Koliko su ovi rezultati upitni dokazuje i činjenica da se glasanje u pojedinim općinama ponavljalo ukoliko rezultat nije odgovarao nacionalsocijalističkomu duhu, kao što je to bio slučaj u Cogrštofu ili da se krivnja prebacila na učitelje kao npr. u Celindofu (Schinkovits, 1995: 47-51).

⁴ Društvo "Prezidij SPÖ-mandatarov (zastupnici Socijalističke stranke Austrije) iz hrvatskih i mišanojezičnih općina u Gradišću / Das Präsidium der SPÖ-Mandatare aus kroatischen und gemischtsprachigen Gemeinden im Burgenland" zastupalo je otvorenu asimilaciju gradišćanskih Hrvata.

Iako se hrvatski jezik nije smio koristiti kao nastavni jezik, bio je u uporabi kao pomoćni jezik, jer djeca u nižim razredima uopće nisu razumjela njemački. Tako su hrvatski učitelji koji su poučavali više razrede pomagali njemačkim učiteljima koji su morali poučavati početnike.

Neki hrvatski učitelji bili su i proganjeni te zatvarani po logorima, no zbog objektivnosti se mora dodati da to općenito nije bilo zbog zalaganja za hrvatski jezik nego iz kojekakvih drugih političkih razloga⁵. Čini se da je zbog svojega "jezičnoga otpora" od učitelja jedino ravnateljica iz Nove Gore dospjela u koncentracijski logor, jer je i dalje poučavala na hrvatskom jeziku.

Sve ove mjere poduzete protiv hrvatske riječi u školi i u javnome životu uopće ostavile su dubok trag u samosvijesti gradišćanskih Hrvata. Tako je dio hrvatske narodne grupe u Gradišću smatrao poslije rata da je hrvatski jezik manje vrijedan od njemačkoga, te ga zatajivao i opirao se njegovu učenju u školi.

1.3. Poratno razdoblje započinje prestankom Drugog svjetskog rata a prestaje preuređenjem školstva (*Schulgesetzwerk*) 1962. godine.

Godine 1950. Rudolf Klaudus postaje nadzornikom za hrvatske škole. Prema njegovom izvješću⁶ o hrvatskom školstvu iz školske godine 1950-1951. situacija je bila sljedeća:

- Elementarna nastava na hrvatskom jeziku nije bila u svim školama na istoj razini. U sjevernom i južnom Gradišću održavala se je nastava na nekim školama samo na njemačkom jeziku.
- Na nekim su školama već 30 godina poučavali samo njemačkogovorni učitelji.
- Od svih učitelja samo je jedan imao ispit iz hrvatskog jezika, zbog čega poznavanje hrvatskog standarda kod ostalih učitelja nije zadovoljavalo te se hrvatski poučavao u seoskom govoru.
- Na Zavodu za učitelje u Željeznu mogao se je pohađati i tečaj hrvatskoga jezika.
- Od školskih knjiga koristile su se *Početnica* i *Čitanka*; dodatne lektire na hrvatskom jeziku nije bilo.
- Postojale su radne zajednice koje su se bavile izradom nastavnoga plana, kako bi se izjednačila nastava na svim dvojezičnim školama te sastavljanjem školskih knjiga.
- Prema nadzornikovoju ocjeni bila je nastava na njemačkom jeziku odlična, dok je održavanje nastave na hrvatskom jeziku, zbog gore navedenih razloga, bilo lošije.

Analiza ankete (Kinda-Berlakovich, 2002: 247-254) potvrđuje pretpostavku da se poslijeratna hrvatska nastava nije održavala na određenoj razini ni u opsegu kako je to bilo propisano Državnim ugovorom iz 1955. godine ili Gradišćanskim

⁵ Vidi uz ovo izvješće onodobnika Willhelma Gregoritsa/Vilija Gregorića (u: Kinda-Berlakovich, 2001: 242-245).

⁶ Gradišćanski zemaljski arhiv, Arhiv Zemaljske vlade, broj: VII-2537/51.

školskim zakonom iz 1937. godine. Uz naglo opadanje broja pripadnika gradišćanskih Hrvata u mnogim se školama koje su prije rata bile dvojezične nastava i dalje održavala samo na njemačkom jeziku. Tako se u većini sela sjevernog Gradišća hrvatski poučavao samo tri sata na tjedan. Znanje materinskog jezika kod djece sve više je slabilo, a ukoliko se učitelji nisu posebno zalagali, hrvatski se govorilo tek na satovima tjelesnog odgoja ili glazbe. Iz straha od negdašnjih nacionalsocijalističkih progona mnogi se nastavnici nisu usudili jasno izjasniti za hrvatski jezik a kamoli ga primijeniti u nastavi te su na taj način ubrzali germanizaciju u školama.

Uz to se poslije Drugog svjetskog rata naglo povećao broj glavnih škola (škole za djecu od 10 do 14 godina) koje su bile samo jednojezične ali koje su bile na boljem glasu od gornjih razreda osnovnih škola, tako da su roditelji nastojali upisati djecu u glavne škole. Sva djeca koja su pohađala te glavne škole slušala su nastavu na hrvatskom jeziku samo još u prva četiri razreda osnovne škole, a ni to nije bilo u takovom opsegu kao prije rata. Pošto je dobro poznavanje njemačkog jezika omogućavalo i bolje školovanje, neki su roditelji zahtijevali uvođenje njemačkoga nastavnog jezika. Jedan od glavnih argumenata bio je: "Nute se s dicom već po nimšku, mr hrvatski ionako znaju".

Podršku su ovi roditelji dobili i od Prezidija, jednog od brojnih društava koje je zastupalo gradišćanske Hrvate, i to ponajviše od samog predsjednika Fritza Robaka, koji se suprotstavljao uvođenju dvojezične nastave (R o b a k, 1985: 255). Prezidij je mislio da se pravo na dvojezičnu nastavu ne ostvaruje samo po sebi, već da se pojedinci trebaju izjasniti hoće li iskoristiti to pravo ili ne, što bi značilo da roditelji mogu odjaviti svoju djecu s nastave na hrvatskom jeziku. To je bilo u suprotnosti s važećim zakonima. Tako je hrvatski nastavni jezik postao povodom sukobima između zastupničkih društava gradišćanskih Hrvata, budući da je Hrvatsko kulturno društvo, čiji su članovi većinom dolazili iz redova Narodne stranke (ÖVP), zahtijevalo dvojezičnu nastavu u svakom dvojezičnom selu.

U nekim hrvatskim selima Prezidij je čak namjeravao hrvatske učitelje nadomjestiti njemačkim. Tako je 1968. godine kod raspisivanja natječaja za dvojezična učiteljska mjesta⁷ došlo do otvorenog sukoba između Prezidija i Hrvatskog kulturnog društva, jer kod polovice slobodnih mjesta zakonski propisano znanje hrvatskoga jezika nije bilo potrebno - i to za mjesta u osnovnim školama u Vorištanu, Cindrofu, Prodrštofu i Rasporcu - a nije se tražio ni potreban dodatni ispit za hrvatski jezik. Zastupnici sindikalaca dvojezičnih učitelja protestirali su protiv toga natječaja koji je, čini se, služio stranačko-političkim interesima a ne rješavanju manjinskoga prava. Na pritisak kojem su bili izloženi učitelji koji su se otvoreno zauzimali za hrvatski nastavni jezik ukazuje i izjava predsjednika Prezidija i ujedno zastupnika u Zemaljskom saboru, Fritza Robaka, koji je "Stručnu grupu dvojezičnih učitelja na osnovni škola Gradišća" prozvao "grupom hrvatskih šovinista"⁸ i pomoću svojega društva ustrajno bojkotirao hrvatsku nastavu. Tako se školsko pitanje s vremenom toliko

⁷ U *Landesamtsblatt*-u, br. 16 od 20. 4. 1968.

⁸ Vidi R o b a k o v članak u novinama *BF-Burgenländische Freiheit* od 31. 5. 1968.

ispolitiziralo da se kod većine odluka više nije radilo o manjinskim, nego o stranačkim prednostima.

1.4. Razdoblje od 1962. do 1994. godine stoji u znaku školskoga zakona iz 1962. godine (*Schulgesetzwerk* 1962), kojim se školstvo nanovo organizira.

1.4.1. Najupečatljivija promjena jest ukidanje gornjih osnovnoškolskih razreda (5.-8. razred) i obvezatno pohađanje glavnih škola ili donjih razreda gimnazije. Međutim, niti jedna glavna škola ili gimnazija nije imala hrvatski kao nastavni jezik, iako je to pravo bilo zajamčeno hrvatskoj manjini u članu 7 Državnoga ugovora iz 1955. godine. Očito je da jedan od najvažnijih razloga za jezičnu mijenu treba tražiti baš u ovom skraćivanju dvojezične nastave na polovicu, jer su još samo prva četiri razreda ostala u okviru osnovnoškolske dvojezične izobrazbe. Dok je do tada bilo moguće da se dijete školuje do svoje 14. godine uz njemački i na hrvatskom jeziku, djeca su od sada samo do svoje 10. godine slušala dvojezičnu nastavu. Hrvatski kao fakultativni predmet nudio se samo u nekim srednjim školama, a i to samo u dodatnoj popodnevnoj nastavi. Zbog loših poslijepodnevni prometnih veza - jer nastava se u Austriji uvijek održavala samo ujutro - velik broj djece nije mogao pohađati satove hrvatskog. U drugim slučajevima opet, broj prijavljene djece za otvaranje grupe nije bio dovoljno visok, i to zbog toga što su hrvatska djeca jednog područja pohađala različite njemačke škole. Tako su na primjer djeca Vlahije⁹ išla u 4 (!) glavne škole, a niti na jednoj od ovih škola hrvatski se nije nudio kao slobodan predmet (Berlakovich, 1986: 85).

1.4.2. Školski zakon iz 1962. godine omogućio je i slobodan izbor osnovne škole. Time načelo dvojezičnosti nije više vrijedilo za sve govornike dvojezičnog mjesta. Roditelji su sada imali mogućnost da odjave svoje dijete iz dvojezične škole i prijave ga u njemačku školu u nekom drugom mjestu. Tako se izbjegla hrvatska odnosno dvojezična nastava što je bilo protuzakonito (Veiter, 1970: 681). Kako je u malim gradišćanskim selima svako dijete bilo važno za opstanak škole, dosta je učitelja bilo prisiljeno odustati od dvojezičnosti kao nastavnog načela. Otkako se s pojedinom djecom razgovaralo samo njemački nisu više svi polaznici dvojezične škole do kraja svog osnovnoškolskog školovanja naučili hrvatski.

1.4.3. Treća negativna posljedica ovoga zakona bila je činjenica da su se škole koje nisu imale dovoljan broj učenika mogle zatvoriti i bez prethodnoga konzultiranja roditelja ili nadzornika. A kako je u ovom razdoblju promjenom životnih okolnosti sve više ljudi selilo u gradove, broj učenika na osnovnim školama se znatno smanjio, tako da se je u sljedeća dva desetljeća zatvorilo 11 dvojezičnih osnovnih škola (u Cogrštofu, Celindofu, Otavi, Pajngrtu, Mučindrofu, Longitolju, Rupišću, Podgorju, Čajti, Čembi i Starom Hodasu). Time se je broj dvojezičnih osnovnih škola smanjio na 29. Djeca su dijelom došla u njemačke škole, tako da im se uskratilo zakonom zajamčeno pravo na dvojezičnu nastavu. Dijelom su došla u škole gdje je jezična kompetencija hrvatskog jezika kod djece bila slabija te se hrvatski jezik koristio u manjem opsegu nego na staroj školi.

⁹ Vlahija je naziv za skupinu hrvatskih naselja u južnom Gradišću gdje žive Vlasi koji su ikavski štokavci.

1.5. Zadnje razdoblje u razvoju dvojezičnog školstva gradišćanskih Hrvata počinje 1994. godine kada donošenjem Manjinskoga školskoga zakona za Gradišće dolazi do zadnje zakonske promjene u dvojezičnoj nastavi.¹⁰

U odnosu na prethodno stanje - prema školskim zakonima iz 1937. te 1962. godine - došlo je do dviju važnih promjena:

- Roditelji mogu odjaviti svoje dijete od hrvatske nastave pri čemu dijete ostaje u dvojezičnoj školi, i
- dvojezični se razredi mogu odsada otvoriti na svakoj školi u cijeloj Austriji, ako je to potrebno (načelo prijave). Time se je uzela u obzir činjenica da danas gradišćanski Hrvati žive i u Beču ili drugim saveznim zemljama Austrije.

Prema ovome zakonu mogu u Gradišću postojati sljedeće vrste manjinskih osnovnih škola:

- osnovne škole s hrvatskim nastavnim jezikom,
- osnovne škole s hrvatskim i njemačkim nastavnim jezikom (dvojezične škole).

Danas u Gradišću ne postoji niti jedna osnovna škola s isključivo hrvatskim nastavnim jezikom¹¹, no to ne bi ni odgovaralo stvarnosti jer se ne teži k segregaciji već k višejezičnosti.

Posebno treba istaknuti da zakonom nije točnije određeno u kojem se obujmu treba održavati hrvatska nastava na dvojezičnim osnovnim školama: "*Sve podučavanje u predškolskom razredu od 1. do 4. razreda mora biti na obadvi jezici*"¹². Ovaj iskaz ne propisuje u kolikoj se mjeri moraju upotrebljavati oba jezika, niti da se nastava mora održavati u približno istom obujmu na hrvatskom i njemačkom jeziku. Izgleda da se ovdje ostavila sloboda učitelju da prema jezičnoj kompetenciji djece sam odredi način dvojezične nastave, što s jedne strane upućuje na autonomnost u nastavi i posebnu jezičnu situaciju svake pojedine škole, a s druge strane, međutim, opet nudi mogućnost da se zapostavi hrvatski nastavni jezik.

Nažalost, ni ovim zadnjim školskim zakonom nisu dopuštene dvojezične glavne škole. Od glavnih i politehničkih škola prema zakonu su predviđene jedino:

- glavne i politehničke škole s hrvatskim nastavnim jezikom (što opet ne odgovara multikulturalnosti područja),
- razredna odjeljenja s hrvatskim nastavnim jezikom koja se mogu uvesti u glavnim i politehničkim školama u kojima je nastavni jezik njemački.

U Gradišću ne postoji jednojezična hrvatska glavna škola. Glavna škola s odjeljenjima za nastavu na hrvatskom jeziku postoji samo u Sv. Mihalju. Glavna škola Veliki Borištof dvojezična je - iako takva školska vrsta zakonom iz 1994.

¹⁰ Manjinski školski zakon (*Minderheiten-Schulgesetz*) iz godine 1994. objavljen je u BGBl-u (*Bundesgesetzblatt*) broj 641/1994.

¹¹ U školskoj godini 2003.- 2004. bilo je 29 dvojezičnih osnovnih škola u Gradišću.

¹² Manjinski školski zakon iz 1994. godine, BGBl, br. 641/1994.

godine nije previđena - jer se te godine kada je Manjinski školski zakom stupio na snagu vodila kao dvojezična škola u okviru školskoga pokusa, te se morala u tom obliku preuzeti i u regularno školstvo.

2. PROPADANJE JEZIKA

Daljnji bitan problem u dvojezičnoj nastavi bila je, a i danas je, različita jezična razina u djece, kako njemačkog tako i hrvatskoga jezika. S vremenom, zbog sve slabijeg znanja hrvatskog jezika, ovaj jezik u nekim školama više nije mogao biti nastavnim jezikom.

2.1. U međuratno doba djeca su tek u osnovnoj školi učila njemački. Znanje hrvatskog jezika bilo je izvrsno jer se živjelo i radilo u seoskoj zajednici koja je bila uglavnom jednojezična, hrvatska. U srednjem i južnom Gradišću nastavni jezik u većini škola bio je isključivo hrvatski. Tek u sjevernim dijelovima Gradišća forsirala se nastava na njemačkom jeziku, kako bi se đacima jamčile bolje šanse kod zapošljavanja u obližnjim gospodarskim i industrijskim sredinama, gdje je prevladavao njemački jezik (Kinda – Berlakovich, 2002: 247).

2.2. U poratno doba došlo je do opadanja znanja hrvatskog jezika kod djece. U školama tada, međutim, nije bila pojačana nastava na hrvatskom nego na njemačkom, budući da su nakon 4. razreda sve daljnje škole imale njemački kao nastavni jezik. Nastavno osoblje bilo je izvrgnuto jakom pritisku, jer su neki od roditelja zbog lošeg uspjeha djece u glavnim ili srednjim školama krivili učitelje koji su se služili hrvatskim jezikom u nastavi.

Nakon analize intervjua i upitnika (*n. dj.:* 247-254) možemo za ovo poslijeratno doba zaključiti sljedeće: djeca u hrvatskim općinama znala su pri polasku u školu samo hrvatski. Hrvatski su govorila i ona djeca gdje je jedan od roditelja bio Nijemac, jer se u selu tada govorilo samo hrvatski. Nastava u seoskim osnovnim školama održavala se do polovice prvoga razreda samo na hrvatskom jeziku, da bi se u drugom polugodištu počelo i s njemačkim koji se poučavao uglavnom kao strani jezik. Kod "Dolincev" (naziv za Hrvate u srednjem Gradišću) njemački se jezik tek u drugom razredu uveo u nastavu. U gornjim razredima nastavni jezik u sjevernom Gradišću uglavnom je bio njemački s time da se hrvatski poučavao kao poseban predmet. U srednjem i južnom Gradišću (s malobrojnim iznimkama) poučavalo se dvojezično iako je u matematici te realnim predmetima prevladavao njemački. Razgovorni jezik u stankama između školskih satova bio je hrvatski.

Očito je da jezici u ovoj dvojezičnoj nastavi nisu bili korišteni ravnopravno. Hrvatski nastavni jezik imao je počesto tek funkciju pomoćnog jezika (asimilatorski školski model¹³) i prije svega služio pojašnjavanju nastavnog materijala sastavljenog na njemačkom jeziku, dok su pismene vježbe bile sastavljane na njemačkom jeziku. Kao jedan od razloga za taj postupak anketirane su osobe navele da slabije znanje njemačkog jezika kod djece nije dopuštalo da se gradivo obradi na njemačkom jeziku. Pošto je jedan od glavnih nastavnih ciljeva bio djecu naučiti njemačkom jeziku, gradivo se poslije toga još jednom obrađivalo

¹³ Kod ovog nastavnog modela manjinski jezik zastupan je u nastavi samo tako dugo dok dijete usvoji jezik većine te govorimo o načelu submerzije (usp. Fthenakis et al.: 1985.).

i ponavljalo na njemačkom jeziku. Što se tiče hrvatskoga nastavnog jezika, učitelji su koristili kod usmenoga izlaganja i dosta germanizama iz seoskoga govora za one izraze koji djeci nisu bili poznati na hrvatskom jeziku, tako da djeca nisu usvojila odgovarajući izraz i na hrvatskom jeziku. Ovi podatci potvrđuju mnijenje da se hrvatski jezik kod djece nije izgrađivao u istoj mjeri kao njemački jezik, gdje se nastojalo proširiti postojeći rječnik te obogatiti jezično znanje uopće. Sigurno je i ova degradacija jezika koji je često bio primjenjivan tek usmeno dodatno slabila ugled hrvatskog jezika i ubrzavala asimilaciju hrvatske narodne skupine.

2.3. U zadnjem razdoblju (od 1962. do 1994.) došlo je do nagloga reduciranja hrvatskog nastavnoga jezika u većini dvojezičnih osnovnih škola i broj djece s hrvatskim materinskim jezikom drastično se smanjio. Djeca su već prilikom polaska u školu govorila njemački, dok je znanje hrvatskog jezika bilo djelomice već tako slabašno, da hrvatski kao nastavni jezik u nekim školama uopće više nije mogao biti primjenjivan. Sada više nije bilo moguće da jednojezična djeca, koja nisu vladala hrvatskim jezikom, nauče hrvatski u tolikoj mjeri da bi se i služila tim jezikom u nastavi. Nastavni cilj se uglavnom ograničio na pasivno poznavanje hrvatskoga jezika i toleranciju prema hrvatskomu jeziku te kulturi.

Germanizacija u školi i obitelji zahvatila je cijelo Gradišće. Na temelju razbijanja zatvorenih seoskih zajednica došlo je do puno jačeg utjecaja njemačkog jezika, te struktura sela jezično više nije bila jedinstvena, kao što je to bilo desetljeće ili dva prije toga. U onim pak slučajevima gdje je jedan od roditelja bio iz njemačkog govornog područja i gdje generacija djedova i baka kao nositelja hrvatskog jezika nije mogla više posredovati te vrijednosti, odražavalo se negativno na dvojezičnu školsku nastavu. Hrvatski kao nastavni jezik bivao je sve brže i drastičnije potiskivan iz školskih učinioca. Taj val germanizacije obuhvatio je sve dijelove Gradišća:

- - na Sjeveru ta se tendencija počela ocrtavati već 60-tih godina,
- - na Jugu koncem 70-tih, a
- - u Srednjem Gradišću u 80-tim i 90-tim godinama 20. stoljeća.

Na temelju dobrog znanja njemačkog jezika kod učenika, hrvatski više nije morao biti primjenjivan kao pomoćni jezik i postao je stoga vrlo ograničen kao nastavni medij. Tomu je još pridonijela i činjenica da su moderna popratna učila bila tiskana na njemačkom jeziku, a to je davalo prednost obradi nastavnog materijala na njemačkom jeziku (*n. dj.*: 264-266; 270).

Neskriveni pokušaji asimilacije (u školstvu, upravi, medijima, itd.) dodatno su povoljno utjecali na jezičnu mijenu koja je započela 70-tih godina a koja se nije samo regionalno različito odražavala, nego je prije svega ovisila o pojedinim okolnostima seoskog ambijenta (općine s radnicima koji su svakodnevno odlazili na rad u okolne gradove ili agrarne općine, stranačka obojenost, jednojezično ili višejezično okruženje...). I kad je već očitim postalo jezično pretapanje, nisu se poduzele - unatoč stalnim zahtjevima predstavnika narodnosne skupine - nikakve mjere koje bi promicale i pomagale održavanje hrvatskog jezika u smislu kakvoga školskog programa koji bi zaštićivao manjinski jezik. Nastavni cilj dvojezične nastave jest postizanje jezičnog napretka u oba jezika. Čim prevagne dominacija jednog jezika, u našem pak slučaju to je njemački jezik, mora biti povećana

kompetencija drugoga (hrvatskog) jezika. To se pak nije događalo. Niti se povisio broj nastavnih sati na hrvatskom jeziku, niti su sačinjeni primjerice hrvatski ili dvojezični nastavni materijali za sve predmete. Hrvatski ili dvojezični udžbenici ograničavali su se tek na nastavne predmete hrvatskoga jezika, pjevanja i vjeronauka. Tek u školskoj godini 2001.-2002. pojavio se prvi udžbenik iz matematike na hrvatskom jeziku.

Iz analize intervjua (*n. dj.*: 173-174 i 247-256) je razvidno da se u srednjem i južnom Gradišću usmena obrada materijala odvijala djelomice još na hrvatskom, dok ovaj jezik na većini škola sjevernog Gradišća više nije mogao biti primjenjivan u školi kao nastavni jezik. Jezično znanje učenika i učenica bilo je odveć nisko. Mnoga djeca prilikom stupanja u školu nisu posjedovala nikakvog (aktivnog) znanja hrvatskog jezika, nego su ga u školi više ili manje učila kao strani jezik. Tako je i motivacija da bi se u školi govorilo hrvatski znatno opala, budući da su se i razgovori u stankama između školskih sati većinom odvijali na njemačkom jeziku. Ako je u cijelom razredu bilo makar jedno dijete s njemačkim kao materinskim jezikom, djeca su automatski govorila njemački. Svi oni koji su sudjelovali u anketama i razgovorima iz sjevernog dijela Gradišća potvrdili su da se u osnovnoj školi 70-tih i 80-tih godina hrvatski jezik predavao tek 3 sata na tjedan, i to većinom kao zaseban nastavni predmet. Dvojezičnost kao nastavno načelo ovdje više nije mogla biti primijenjena u praksi.

3. JEZIČNA PROBLEMATIKA: HRVATSKI ILI GRADIŠĆANSKOHRVATSKI

Nasuprot njemačkom jeziku sve do u najnovije doba nije bilo regulirane norme za hrvatski jezik u Gradišću.

3.1. U međuraću održavala se nastava na lokalnim dijalektima. Val modernizacije koji je u 20. stoljeću zahvatio i seljačka naselja u Gradišću zahtijevao je proširenje rječnika i ujednačavanje jezika – normiranje jezika. Nedostatak nadregionalnog hrvatskog nastavnog jezika u poratno doba postajao je sve većim problemom i nije omogućavao nikakvu zadovoljavajuću nastavu na hrvatskom jeziku. Jezična razina tog nastavnog jezika bila je, kao što smo već spomenuli, vrlo različita i sezala je od običnog seoskog dijalekta pa sve do hrvatskog standardnog jezika.

3.2. Već u međuratno doba vodeće ličnosti gradišćanskih Hrvata i Hrvatica (Mate Meršić Miloradić, Ignac Horvat, Mate Karall, Rudolf Klaudus i dr.¹⁴) ukazivale su na nužnost poznavanja hrvatskog standardnog jezika. Tako je neposredno nakon Drugoga svjetskog rata "hrvatski književni jezik"¹⁵ uveden kao nastavni jezik u škole. No ta promjena koju je svojim zalaganjem uveo tadašnji školski nadzornik

¹⁴Usp. Mate Karall, *Hrvatske novine*, 1923, broj 8, str. 2: "Zač se udaljiti od književnoga jezika, na mesto približavanja? Čemo li moć mi va dijaspori živući Hrvati zaista tuliko delat, i tuliko dobroga dugovanja za naše ljude pisat, da je zadovoljimo?" ili Miloradićev članak "Poštovanoj braćo u Gradišću" u *Hrvatskim novinama*, 1926, broj 11, str 1: "Ako hoćemo ostati Hrvati, se moramo književno najzad pricipiti našem stablu na Jugu ter tamo slati duha konči za 'južinu'."

¹⁵Zanimljivo je da u gradišćanskim školama tadašnji službeni naziv jezika kao srpsko-hrvatski nikada nije našao svoje primjene.

Rudolf Klaudus nije uspjela zaživjeti, jer su se mnogi pojedinci iz nastavnog osoblja usprotivili uvođenju ove novine. Ni oni sami nisu dovoljno vladali hrvatskim književnim jezikom tako da ga nisu mogli niti dalje posredovati, budući da je primjena hrvatskoga standardnog jezika kao nastavnoga jezika premašivala njihove snage i mogućnosti. Pozamašni broj nastavnika pružao je otpor pokušaju primjene hrvatskog standarda kao nastavnog jezika i nadalje koristio seoski govor u nastavi. I oni pedagozi koji su pokazivali razumijevanje za usklađivanje gramatičkoga sustava prema hrvatskome standardu, kritizirali su preveliku promjenu postojećeg rječnika do koje je bilo došlo izbacivanjem domaćih, već ukorijenjenih te uvođenjem novih, nepoznatih izraza iz hrvatskog standarda (*pinez* > *novac*, *sadje* > *voće*, *aldov* > *žrtva*), pa čak i balkanizama (*pastir* > *čobanin*; *zdenac* > *bunar*). Svakako je i izbacivanje tipičnih čakavskih izraza (*veljek* > *odmah*, *jur* > *već*, *zvana* > *osim*, *malin* > *mlin*, *tajedan* > *tjedan*, *čerišnja* > *trešnja*, i dr.) pridonijelo neprihvatanju hrvatskoga standarda.

Pokušaj uvođenja hrvatskog standardnog jezika dobio je i političke dimenzije. Velik broj ljudi kategorično je odbijao promjene argumentirajući kako ne želi učiti tuđi jezik – "*hrvačanski, srpskohrvatski, srpski ili jugoslavski*" – nerijetko i iz straha da se ne dobije vrlo negativno obojen epitet "*jugoši*".

I pod novim nadzornikom, Konradom Meršićem, nastavila se diskusija o hrvatskom jeziku u školama. Nadzornik je isprva ostao na liniji svojega prethodnika da bi s vremenom upleo sve više i više gradišćanskohrvatskih jezičnih elemenata te tako stvorio jezik na zavidno visokoj razini, a koji ipak nije bio toliko stran gradišćanskim Hrvatima. Ni ovaj pokušaj nije uspio, jer je deset godina kasnije došlo do konačnoga zaokreta u jezičnomu pogledu, do normiranja gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika.

Važno je ukazati na činjenicu da su u praksi na školama bili u primjeni, pokraj hrvatskog književnog jezika, i gradišćanskohrvatski dijalekti kao nastavni jezici (koji trenutno sačinjavaju temeljnicu za normiranje gradišćanskohrvatskoga književnog jezika koji se primjenjuje u medijima, u školama te kao drugi službeni jezik u Gradišću), pri čemu je u govoru bio uobičajen tzv. *code-switching*, prijelaz s jednog jezika na drugi. Izrazi s modernog područja civilizacije većinom nisu bili prevedeni na hrvatski (npr. *šoljtr* < njem. *Schalter*, hrv. *prekidač*; *küşronk* < njem. *Kühlschrank*, hrv. *hladnjak*; *fierašajn* < njem. *Führerschein*, hrv. *vozačka dozvola*). Danas se u osnovnim školama predaje isključivo na gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. U glavnim školama i nižim razredima gimnazije učenici bi trebali biti upoznati s hrvatskim standardnim jezikom, dok se u višim razredima gimnazije nastoji primjenjivati i aktivno znanje hrvatske jezične norme.

3.3. S današnjeg stanovišta odbijanje hrvatskog standardnog jezika kao nastavnog jezika u višim razredima osnovne škole, kasnije glavne škole i gimnazije, može biti smatrano kao korak unatrag. U ono doba još nije bilo nadregionalnog gradišćanskohrvatskoga književnog jezika a socijalno-ekonomski razvoj posljednjih desetljeća pregazio je gradišćanskohrvatske govore u svom razvoju. Bez jezičnog proširenja i normiranja – ovaj proces započeo je tek 25-30 godina kasnije – nije moglo biti zadovoljavajuće nastave na materinskom jeziku.

Neprihvatanje hrvatskog standarda kao i nedostatno proširenje stručnog rječnika u vlastitim gradišćansko-hrvatskim dijalektima pogodovali su prijelazu na njemački jezik. Jedinstven hrvatski jezik u nastavi i odgovarajući dvojezični udžbenici u svim predmetima zasigurno bi bili zajamčili funkcionalnost hrvatskoga jezika i poduprli jačanje dvojezičnosti.

4. ZAKLJUČAK

Nakon potankog razmatranja rezultata istraživanja postaje jasno da je upravo u poratnom razdoblju sve do 80-tih godina bila provedena potajna germanizacija dvojezičnih škola što je doprinijelo jezičnoj mijeni:

- Osim običnog provizorija, do godine 1994. nije postojao nikakav zakon za školovanje manjina.
- Zakon o organizaciji školstva iz godine 1962. poticao je asimilaciju.
- Unatoč protestima zastupnika dvojezičnog nastavnog osoblja, kod zapošljavanja često su imali prednost jednojezični učitelji i učiteljice.
- Nije bilo odgovarajućih i potrebnih hrvatskih ili dvojezičnih udžbenika.
- Kod zatvaranja škola nije se uzela u obzir autohtona manjina.

Današnji način provođenja dvojezične nastave zapravo ne može jamčiti harmoničan dvojezičan i bikulturalan odgoj te izobrazbu. Posebice velike praznine očituju se u glavnim i srednjim školama. Dvojezična nastava u pravilu se ograničava tek na osnovne škole. Jedine iznimke predstavljaju Dvojezična gimnazija u Borti kao i Glavna škola u Velikom Borištofu. Na ostalim srednjim školama, kao i na općim i višim zanatskim školama, hrvatski se, ako je to uopće slučaj, nudi tek u obliku posebnog nastavnog predmeta. Ujednačena dvojezičnost sve do završetka školovanja u većini slučajeva nije moguća. Njemački jezik na taj način postaje sve dominantnijim i u individualnoj jezičnoj uporabi, pri čemu se preferira *code-switching* ili čak i zamjena jezika.

Daljnje problematično područje je minoriziranje hrvatskog materinskog jezika u osnovnim školama (kao nastavnog medija i kao nastavnog predmeta). Dok se u međuraću i poraću njemački jezik poučavao kao nastavni predmet stranog jezika, u današnje doba na sve više škola nailazimo na suprotnu situaciju. Stoga bi u školstvu morao posebice biti promican manjinski jezik. No, slika u nastavi je posve drugačija: djeca u školi nastavu primaju pretežito na većinskom (njemačkom) jeziku. Dvojezično opismenjavanje kao i posvemašnja dvojezična nastava od 1. do 4. razreda osnovne škole nisu više mogući na temelju djelomično slabog poznavanja hrvatskog jezika pojedinih učenika kao i nastavnog osoblja. Problematika koja rezultira iz toga za svladavanje hrvatskog jezika i koja znatno utječe i na razvoj vlastitog identiteta, u svojoj kompleksnosti sve do sada nije dovoljno tematizirana. Pri tome se ovdje zasigurno ne radi samo o obrazovno-političkom problemu, budući da uzroke treba tražiti i u socijalno-kulturnim okvirima (obitelj, krug znanaca i prijatelja, i dr.).

LITERATURA

Mirko Berlakovich, "Fragen des Schul- und Erziehungswesens bei den burgenländischen Kroaten", u: *Deutsche Sprache in Europa und Übersee: Europäische Sprachminderheiten im Vergleich*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1986.

Klaus-Börge Boeckmann, *Zweisprachigkeit und Schulerfolg. Das Beispiel Burgenland*, Arbeiten zur Sprachanalyse, sv. 26, Peter Lang, 1997.

Ivan Brabec, "Hrvatski govori u Gradišću", u: *Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, Zagreb, 1973, str. 61-90.

Zvane Črnja / Mirko Valentić / Nikola Benčić, u: *Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, Zagreb, 1973.

Johann Egresits, *Die Schulfrage bei den burgenländischen Kroaten von 1921 bis 1938*, dipl. rad, Sveuč. Beč, 1982.

Gero Fischer, "Der Stellenwert der Zweisprachigkeit im burgenländisch-kroatischen Schulwesen", u: *Sprache und Herkunft, Zeitschrift für eine Sprachwissenschaft als Gesellschaftswissenschaft*, br.14, 1983, str.1-25.

Wassilios Fthenakis / Adelheid Sonner / Rosemarie Thruhl / Waltraud Walbinger, *Bilingual-bikulturelle Entwicklung des Kindes*, München, 1985.

Stefan Geosits, *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*, Edition Tusch, Wien, 1986.

Zlatka Gieler, "Analyse und Entwicklung des Schulwesens von 1938-40", u: *Symposion Croaticon II*, (rukopis).

László Hadrovicz, "Povijest gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika" u: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, Globus, Zagreb, 1995, str. 465-485.

Ivan Kampuš, *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, Globus, Zagreb, 1995.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich, "Njemačke interferencije u jeziku gradišćanskih Hrvata", u: *Drugi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova I*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2001, str. 461-466.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich, *Das zweisprachige Pflichtschulwesen der burgenländischen Kroaten in der Vor- und Nachkriegszeit. Eine Dokumentation mit Kurzbiografien und Zeitzeugenberichten / Dvojezično školstvo gradišćanskih Hrvatov u pred- i pobjinom vrimenu. Dokumentacija s biografijami i izvještaji svidokov*, VHS der Burgenländischen Kroaten / NVŠ Gradišćanskih Hrvatov, Eisenstadt/Željezno, 2001.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich, *Die kroatische Unterrichtssprache und das zweisprachige Pflichtschulwesen der burgenländischen KroatInnen. Eine sprachpolitisch-historische Untersuchung des zweisprachigen Schulwesens sowie eine soziolinguistische Untersuchung zum Stellenwert der kroatischen Unterrichtssprache von 1991-2001*, disertacija, Sveuč. Beč, 2002.

Dietmar Larcher / Petruška Krčmarova / Anne-Kathrin Hänel, *Evaluation des zweisprachigen Schulwesens im Burgenland. Unterrichtsanalysen, Kontextstudien, Vorschläge zur Qualitätsentwicklung des kroatischen Schulwesens*, Landesschulrat für das Burgenland, Eisenstadt, 1997.

Lehrplan der Volksschulen (Volksschulklassen) mit kroatischer oder mit kroatischer und deutscher Unterrichtssprache im Sinne des Minderheiten-Schulgesetzes für das Burgenland/Nastavni plan za osnovne škole (razrede osnovnih škola) s hrvatskim ili s hrvatskim i nimškim nastavnim jezikom, BMfUK, Landesschulrat Burgenland, Eisenstadt, 2000.

Gerhard Neweklo wsky, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XXIV/2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1978.

Franz Palkovits (urednik), *Symposion Croaticon - Gradišćanski Hrvati - Die Burgenländischen Kroaten*, Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Beč/Wien, 1974.

Geza Palfy / Miljenko Pandžić / Felix Tobler, *Ausgewählte Dokumente zur Migration der Burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert / Odabrani dokumenti o seobi Gradišćanskih Hrvata u 16. stoljeću*, Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum / Hrvatski kulturni i dokumentarni centar, Eisenstadt/Željezno, 1999.

Adolf Parr, *Das burgenländische Volksschulwesen im ersten Jahrzehnt der Zugehörigkeit zu Österreich*, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien und Leipzig, 1931.

Fritz Robak, *Kroaten im Burgenland. Eine Dokumentation*, Europaverlag Wien (godina izdanja nije navedena).

Ivo Sarajčić / Milan Mesić, *Gradišćanski Hrvati 1533-1983*, Društvo za suradnju s gradišćanskim Hrvatima i Centar za istraživanje migracija i narodnosti, Zagreb, 1984.

Gerald Schlag, "Die Kroaten im Burgenland 1918-1945", u: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*, Edition Tusch, Wien, 1986, str.171-221.

Stefan Schinkovits, *Formen "ethnischer Säuberung" im Burgenland in der Zeit von 1938-45 unter spezieller Berücksichtigung der Burgenländischen Kroaten*, dipl. rad, Sveuč. Beč, 1995.

Felix Tobler / Johann Seedorf / Nikolaus Bencsics, "Die Geschichte des Schulwesens der Burgenländischen Kroaten", u: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*, Edition Tusch, Wien, 1986, str. 146-170.

Hilda Varga, *Die burgenländischen Kroaten zwischen den beiden Weltkriegen*, disertacija, Sveuč. Beč, 1974.

Theodor Veiter, *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich mit einer ethnozoziologischen Grundlegung und einem Anhang*, Universitätsverlag Braumüller, Wien, 1970.

CROATIAN AS A LANGUAGE OF INSTRUCTION AND
BILINGUAL SCHOOL SYSTEM IN AUSTRIA BEGINNING
FROM 1921

SUMMARY

The paper analyses the general background and conditions of the bilingual primary and secondary school system for Croats in Burgenland from the time of their affiliation to Austria in 1921 to the end of the 20th century. The main emphasis has been put on Croatian as the language of instruction, which is a key factor when it comes to successfully putting bilingual teaching into reality.

Because of the prevailing political and socio-economic situation Croatian and bilingual teaching decreased in terms of quantity as well as quality. Between the World Wars there were Croatian and bilingual primary schools, the latter mainly belonged to models that only existed for a short time and were assimilated to existing ones. During the Nazi regime from 1938 – 1945 Croatian was forbidden as a language of instruction and the Croatian teachers had to face retaliatory measures. In the Post-War period the number of compulsory bilingual schools was reduced to 60% due to the law of school organization of 1962 (*Schulorganisationsgesetz von 1962*). All secondary higher schools had to use only German as the language of instruction. A minorities school law (*Minderheitenschulgesetz*) came into effect in 1994. Until the 1990ies measures in connection with language policy prevented real language protection programmes and thus contributed to a suppression of Croatian or even to a language shift.

KEY WORDS: *Burgenland Croats, Croatian language, Croatian as a language of instruction, Burgenlandcroatian language, bilingualism, bilingual school system, Croatian minority, language shift*